

РВЦ КДПУ ім. В. Винниченка, 2000. – 208 с.; Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Філософія. Політологія. – Вип. 48. – К., 2003.; Наукові записки. – Випуск 62 / Випуск присвячений 125-й річниці від дня народження В.К. Винниченка / Серія : Філологічні науки (літературознавство, мовознавство). – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2005. – 258 с.; Наукові записки. – Випуск 92 / Випуск присвячується 130-й річниці від дня народження Володимира Кириловича Винниченка / Серія : Філологічні науки (літературознавство, мовознавство). – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2010. – 476 с.

15. Сиваченко Г. Винниченків “Конкордизм” у буддистському та психоаналітичному дискурсах / Г. Сиваченко // Слово і час. – 2000. – №8. – С. 17–26.

16. Удод О.А. Історіософські погляди Володимира Винниченка / О. Удод // Громадсько-політична діяльність Володимира Винниченка (до 125-річчя від дня народження) / Збірник статей. – К. : ІПіЕНД, 2006. – 280 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Дергачов Олександр Васильович – старший викладач Кіровоградського інституту розвитку людини “Україна”.

Наукові інтереси: вітчизняна історія ХХ століття, історична біографістика, історія Української революції 1917 – 1920 рр.

УДК 61.4 (477.7)

ГРОМАДСЬКА МІСЬКА МЕДИЦИНА ХЕРСОНСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ: УТВОРЕННЯ Й ПОЧАТКОВИЙ ПЕРІОД

Валерій ЄРМІЛОВ (Миколаїв)

У статті розглядається утворення й початковий період діяльності громадської медицини міських самоуправлінь Херсонської губернії в 70-і – 90-і роки ХІХ ст., яка була тісно пов’язана із земською медициною.

Ключові слова: громадська медицина, міське самоуправління, міська медицина, Херсонська губернія, медико-санітарна допомога, земська медицина.

В статье рассматривается образование и начальный период деятельности общественной медицины городских самоуправлений Херсонской губернии в 70-е – 90-е годы ХІХ в., которая была тесно связана с земской медициной.

Ключевые слова: общественная медицина, городское самоуправление, городская медицина, Херсонская губерния, медико-санитарная помощь, земская медицина.

The article reviews forming and initial period of the public medicine practise of municipal government of Kherson province in 70-90 ies of the ХІХ cent., which was closely connected with country medicine.

Key words: public medicine, municipal government, municipal medicine, Kherson province, health care, country medicine.

Історики медицини минулого і теперішніх часів, вивчаючи громадську медицину, головну увагу зосереджували на земській медицині. Але ще на II з'їзді Товариства російських лікарів на знак пам'яті М. І. Пирогова (1887 р.) відомий російський лікар-організатор Є. О. Осипов заявив, що: “общественная медицина включает в себе общие основы нормальной организации санитарной и врачебной медицины земства и городской думы” [1, с. 125]. Деякі інші медичні діячі до громадської медицини відносили також фабрично-заводську, страхову, залізничну медицину та ще деякі окремі форми недержавного виду організації медичної допомоги, але після земської і міської [2, с. 306]. Таким чином, за міською медициною здавна закріпився статус однієї з двох беззаперечних складових громадської медицини. На жаль, міська медицина весь час залишалася в тіні земської. Історики, захоплюючись яскравими прикладами успіхів земської медицини, не приділяли належної уваги міській медицині. Для цього були певні причини, з'ясування яких, як й особливості організації міської медицини, потребують окремих досліджень.

У наш час, коли йде становлення місцевого самоуправління на нових, демократичних, засадах на особливу увагу заслуговує історичний досвід ініціативної організації міськими органами влади такої важливої сфери обслуговування населення, як надання медичної допомоги.

Термін “міська медицина” з'явився також у другій половині XIX ст. Під ним розумілася система організації медико-санітарної допомоги населенню міським самоуправлінням. Відомий сучасний російський вчений-історик медицини професор М. Б. Мирський писав: “Существовавшая в XIX – XX вв. в дореволюционной России городская медицина – это “младшая сестра” земской медицины, у которой она призвана была перенять – и действительно переняла – все самое лучшее”. “По примеру земской медицины, по ее образу и подобию и была создана и действовала городская медицина (разумеется, с поправкой на городские условия)” [3].

Система громадської організації надання медичної допомоги міському населенню почала складатися після прийняття “Міського положення” 1870 року, яким у містах утворювались органи місцевого самоуправління: розпорядчий орган – міська дума і виконавчий орган – управа на чолі з міським головою. На ці нові міські громадські органи були покладені завдання управління муніципальним господарством, міські думи також мали право піклуватися і “общественным благосостоянием”, у тому числі сприяти охороні “народного здравия” [4]. Тобто питання охорони здоров'я жителів міста, згідно з “Положенням”, як і в земському самоуправлінні, були не обов'язкові. Але як і в земстві, міста (на жаль, тільки великі) ці не обов'язкові напрямки діяльності поставили в ряд пріоритетних.

Серед небагатьох праць про міське самоуправління, де хоч якоюсь мірою згадується і про медичний аспект його діяльності, слід вказати на ґрунтовну статтю В. А. Нардової у міжнародному збірнику статей Московського університету 1992 р., у якій автор, зокрема, вказує й на

особливості початкової організації самоуправління у трьох містах Російської імперії – столицях та Одесі, що, без сумніву, позначилось і на організації медичної допомоги в них [5, с. 222-223]. Цих питань, але досить побіжно й поверхово (адже вони не були головним об'єктом їхніх досліджень), торкались у своїх працях І. В. Лойников, В. П. Сем'янинов, О. М. Марченко. Тим часом зазначена проблема на рівні південного регіону України, особливо на початковому етапі, залишається недослідженою [6].

У статті здійснюється спроба дослідити витoki громадської міської медицини, виявити особливості становлення її в різних містах регіону, проаналізувати початковий етап діяльності медичних закладів.

Херсонська губернія у другій половині ХІХ ст. порівняно із сусідніми губерніями мала досить багато міст. Крім 5 повітових (Херсон – він же й губернське місто, Єлизаветград, Тирасполь, Ананьїв, Олександрія), у губернії знаходились 11 заштатних міст та 6 посадів. Також у межах губернії розміщувались два великих міста – Одеса (не тільки центр Новоросійського генерал-губернаторства й повітове місто, а й самостійна земська одиниця) і Миколаїв (спочатку в складі військового губернаторства, а потім у складі Херсонського повіту).

До земської реформи 1864 р. існувала так звана “приказна медицина” (Приказів громадського опікування), яка в Херсонській губернії мала невеликі лікарні в Херсоні, Олександрії, Бериславі, Бобринці, Ананьєві, Дубоссарах й Очакові. У них лікувались переважно міські жителі [7, с. 724]. З утворенням земського самоуправління ці лікарні перейшли до земств, але ситуація не змінилась – у них так само в більшості своїй на лікуванні перебували міські жителі. Мало що змінилось і після запровадження міської реформи 1870 р.

Навіть набагато пізніше губернський земський санітарний лікар М. І. Уваров у доповіді ХІІІ з'їзду лікарів і представників земських та міських управ (1896 р.) констатував, що в Херсонській губернії, як і в інших губерніях, “большинство городов совершенно не имеет постоянной медицинской помощи для городского населения. Города сложили с себя всякие обязанности на земство, городские медицинские учреждения которого и работают для городского населения: в губернских и уездных земских больницах и амбулаториях, находящихся в городах, горожане составляют половину и более всех больных, лежащих на койках и посещающих амбулатории” [7, с. 1].

Найбільшим і найбагатшим містом Херсонської губернії була Одеса. Тому й медична організація Одеси була найбільшою в губернії. На відміну від інших міст, міське самоуправління в Одесі введене ще до міської реформи 1870 р. Одеса була єдиним містом України (і третім після Петербурга й Москви в Російській імперії), де міське самоуправління, подібне за організацією і функціонуванням до Положення про земські установи 1864 р. і Міського положення 1870 р., діяло ще з 1862 – 1863 рр. [5, с. 222]. Тому на

час проведення міської реформи 1870 р. в Одесі її дума вже опікувалася медичною допомогою міського населення, маючи у своєму розпорядженні міську та єврейську лікарні, сирітський будинок, будинок опіки жебраків, лікувальницю для хворих, лиманний заклад. Лікували міщан також декілька інших медичних закладів різних відомств і громадських організацій.

В інших містах губернії органи самоуправління з'явилися після затвердження Міського положення 1870 р. Якщо до проведення міської реформи місцева влада в них обслуговувала переважно державні інтереси (податки, повинності, субсидування урядових інстанцій і т. ін.), то із запровадженням самоуправління міста перебрали на себе піклування про муніципальний розвиток і управління питаннями життя саме городян. У цьому плані міські самоуправління поступово стали зосереджувати у своїх руках усе ширше коло функцій медико-санітарного обслуговування населення, особливо найбільш необхідних його верств. Але виразно це виявилось тільки у великих містах губернії – Миколаєві, Херсоні, Єлизаветграді.

Так, у Миколаєві в підпорядкування до міської думи перейшла міська лікарня (з амбулаторією), яка давно існувала. У наступні роки в місті також діяли як старі, так і нові лікувальні заклади: військово-морський шпиталь, лазарет Харківсько-Миколаївської залізниці й полковий лазарет.

У Єлизаветграді міське управління ще з 1823 р. мало міську лікарню, яка перейшла до нього з військового відомства. Потім з'явилися декілька лікувальних закладів інших товариств і відомств.

Херсон тривалий час міських медичних закладів не мав. Жителі міста лікувалися в губернській земській лікарні й становили там переважну кількість хворих: “Больным вопросом в этом отношении является Херсонская губернская земская больница, служащая почти исключительно жителям города Херсона, который в силу этого благополучно обходится без собственной больницы” [7, с. 2]. І тільки 1881 року міське самоуправління на свої кошти відкрило амбулаторну лікувальницю для приходящих хворих (“в память Императора Александра II”) [7, с. 11]. Тому “Херсонское губернское земское собрание в 1893 году, признавая нужным сократить штат губернской больницы до 60 коек и сознавая, что при этом жители города Херсона лишатся возможности пользоваться больничным лечением, постановило “возбудить надлежащим порядком ходатайство о привлечении г. Херсона к устройству для его жителей больничной медицинской помощи”. В ответ на это со стороны города раздалось жалобы, что земство, получающее с города значительные налоги, не может отказывать в доступе в земскую больницу горожанам” [7, с. 2].

В інших повітових містах – Ананьєві, Тирасполі і Олександрії – міських лікарень не було, і жителі цих міст лікувались у земських лікарнях так само, як і в Херсоні, складаючи в них переважну більшість хворих. І тільки Тираспольська міська дума брала участь у фінансуванні повітової земської лікарні, субсидуючи її на невелику суму.

Із 11 заштатних міст губернії у Бериславі, Бобринці, Вознесенську, Очакові, Маяках, Дубоссарах і Новогеоргієвську також міських медичних закладів не було, і городяни лікувались у місцевих земських лікарнях. Міста Ольвіополь, Новомиргород, Григоріополь та Овідіополь також своїх лікарень не мали, у них не було й земських лікувальних закладів, а хворі шпиталізувались у найближчі сільські земські лікарні, які іноді були досить далеко. Наприклад, найближчий до Ольвіополя лікарняний заклад (та й то не лікарня, а приймальний покій) містився в селі Лиса Гора – за 25 верст. У цих містах при органах самоуправління були городові лікарі, які виконували переважно медико-поліцейські функції. Але з часом в Ольвіополі при міській управі в одній тісній кімнаті було відкрито амбулаторію, якою завідував городовий лікар. Новомиргород для екстрених випадків мав приймальний покій на два ліжка, де городовий лікар став щоденно протягом однієї години вести амбулаторний прийом жителів міста. В Овідіополі городовий лікар приймав хворих у себе на квартирі, а тяжкохворих відвідував за місцем їхнього проживання. Тільки жителі Григоріополя не мали ні лікарні, ні амбулаторії у своєму місті, а по медичну допомогу звертались у Тирасполь або в Дубоссари.

З 6 посадів губернії жителі Калинівки, Богоявленська й Покровська медичну допомогу отримували в земських закладах інших населених пунктів. Жителі посаду Березнегувате користувалися земською лікарнею, що була в ньому. У посаді Воскресенськ медичну допомогу надавала земська амбулаторія, шпиталізувались посадські мешканці в будь-яких земських лікарнях або в м. Миколаєві. І тільки посадом Нова Прага винаймалося приміщення для земського приймального покою, де допомога надавалась і жителям посаду. Згодом у цьому посаді земство за фінансової участі місцевої влади відкрило дільничну лікарню, у якій для мешканців посаду було надано одне безплатне ліжко.

Санітарно-протиепідемічна робота на початковому етапі діяльності міської медицини проводилася тільки у великих містах, та й то в обмежених обсягах. І тільки з 90-х років XIX ст., коли міста фінансово дещо зміцніли, а їхні органи самоуправління набралися досвіду розпоряджання комунальним господарством, медико-санітарна справа в містах стала розвиватися.

Поганий стан лікувальної та санітарно-протиепідемічної допомоги в містах на початковому етапі пояснювався обмеженими можливостями бюджетів міського самоуправління, особливо в малих містах. Діячі громадського самоуправління в містах прагнули змінити ситуацію на краще, але губерньська адміністрація, користуючись нечіткими законодавчими визначеннями компетенції дум і управ, так само, як і в земстві, намагалася стримувати й обмежувати господарську ініціативу органів самоуправління. Так, уже 1888 року виник відомий на всю країну конфлікт між Одеським громадським самоуправлінням і місцевою царською адміністрацією. Новоросійський генерал-губернатор Х.Х. Рооп, перевищуючи свої

повноваження, спробував нав'язати Одеській думі новий статут міської лікарні. Дума, посилаючись на те, що лікарняна справа перебувала тільки в її віданні, заперечила. Тоді генерал-губернатор самочинно видав “обов’язкову постанову”, яка затверджувала новий статут, а лікарню підпорядкував контролю поліцейського управління. Очільникам думи він погрожував крайніми заходами й адміністративною висилкою всякому, хто не підкориться його розпорядженням стосовно міського господарства. Таке, надто очевидне, нехтування хоч і недосконалим законом обурило навіть міністра внутрішніх справ, який у доповіді царю оцінив дії генерал-губернатора як “несогласные с Городовым положением” і просив скасувати дії Х.Х. Роопа. Але Олександр III у резолюції на доповіді міністра написав: “Распоряжение генерал-губернатора, конечно, неправильно, но ему ничего не оставалось делать другого, так как городская дума не слушалась никого и слишком зазналась”. Постанову Новоросійського генерал-губернатора стосовно Одеської міської лікарні цар вирішив “до времени оставить в силе” [8, с. 157 – 158]. Таке й подібне непоодинокі грубе адміністративне втручання в міські справи сприяло індиферентності багатьох громадських самоуправлінь, що негативно відбивалося на медико-санітарній справі. У багатьох губерніях у 70-х – 80-х роках міської медицини ще взагалі не існувало.

Отже, незважаючи на те, що міська реформа була проведена всього на 6 років пізніше земської, становлення громадської міської медицини Херсонської губернії проходило значно повільніше, ніж становлення земської медицини – початковий період її затягнувся більш ніж на 20 років. Навіть в Одесі, яка міське самоуправління одержала раніше від земської і міської реформ, міська медицина спочатку не набувала належного розвитку, зазнаючи відвертого адміністративного тиску. Але в таких великих містах губернії, як та ж Одеса, Миколаїв і Єлизаветград, місцеві органи громадського самоуправління із самого початку їхнього існування мали досить значні власні медичні заклади, разом із медичними установами інших відомств і громадських організацій забезпечуючи жителів найнеобхіднішою лікувальною допомогою. Найбільш обділеними в можливостях отримати медичну допомогу були жителі малих містечок і посадів. Компенсувався цей недолік майже в усіх містах земськими медичними закладами, де міські жителі складали переважну більшість хворих. Такий стан викликав невдоволення земських діячів, під тиском яких (та за інших обставин дещо в початковий період, а особливо з 90-х років) почався інтенсивний розвиток громадської міської медицини губернії, що потребує окремого дослідження.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Труды II Пироговского съезда. – М., 1887. – Т. II.
2. Мирский М.Б. Медицина России XVI-XIX веков. – М.: “Российская политическая энциклопедия” (РОССПЭН), 1996.

3. Мирский М.Б. “Младшая сестра” земской медицины // Медицинская газета. – 2007. – 2 февраля.
4. Полное собрание законов Российской империи. – 2-е собр. – Т. 45. – № 48498.
5. Нардова В.А. Городское самоуправление в России после реформы 1870 г. // Великие реформы в России. 1856-1874: Сборник / Под ред. Л.Г. Захаровой, Б. Эклофа, Дж. Бушнелла. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1992.
6. Лойников И.В. Городская реформа 1870 года и становление городского самоуправления в России: Автореф. дис... канд. юрид. наук. – М., 1991; Марченко О.М. Міське самоврядування на Півдні України у другій половині ХІХ ст.: Автореф. дис... канд. іст. наук / Одеський держ. ун-т ім. І.І. Мечникова – Одеса, 1997; Семьянинов В.П. Городское самоуправление в России: очерки истории. – М., 1995.
7. Уваров М. Обзор состояния земской медицины в Херсонской губернии // Земская медицина Херсонской губернии. – Херсон: Издание Губернской Земской Управы, 1888.
8. Зайончковский П.А. Российское самодержавие в конце ХІХ столетия. – М., 1970.

ВІДОМОСТІ ПРО АТВОРА:

Єрмілов Валерій Семенович – кандидат медичних наук, в. о. доцента кафедри біології людини Миколаївського національного університету ім. В.О. Сухомлинського
Наукові інтереси: історія громадської медицини Херсонської губернії.

УДК 94(477)"1933/1941"

ТАЄМНИЦІ ПРИСВОЄННЯ ІМЕНІ КИЇВСЬКОМУ ДЕРЖАВНОМУ УНІВЕРСИТЕТУ (1933 – 1941 РР.)

Марія КАЗЬМИРЧУК (Київ)

У статті аналізуються процеси відновлення класичного університету в Києві та проблеми присвоєння йому імені Т. Г. Шевченка у радянську добу.

Ключові слова: університет, статут, біографістика.

В статье анализируются процессы возобновления классического университета в Киеве и проблемы присвоения ему имени Т.Г.Шевченко в советское время.

Ключевые слова: университет, устав, биографистика.

The article analyzes the classical University resumption in Kyiv and the problem of naming it after Taras Shevchenko in the Soviet period.

Key words: university, regulation, biografistika.

Переживши складні 20-ті роки ХХ ст. під назвою Інституту народної освіти, розпорошений університет св. Володимира заклав підвалини для створення нових навчальних закладів – Київського медичного інституту, Інституту народного господарства, Педагогічного інституту, Сільськогосподарської академії, але вже на початку 30-х рр. ХХ ст. стала